

Л. Ф. ГЛИНСЬКА, О. О. ПАЧИНА, А. В. ОРЛОВ

МІЖКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР БУТТЯ МІСЦЕВОГО СПІВТОВАРИСТВА

У статті здійснено аналіз процесу міжкультурної взаємодії в умовах поліетнічного міста, одним з яких є Мелітополь. Підкреслено, що для соціокультурної ситуації в Мелітополі, з одного боку, характерні відсутність гострих міжнаціональних конфліктів, що створили б загрозу національній безпеці, а з іншого – нерівномірний розвиток етносів і тенденція до загострення відносин між етнонаціональними утвореннями. На основі емпіричних даних проаналізовано вплив мовної ситуації в місті на стан міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: міжкультурна взаємодія, міжкультурна консолідація, поліетнічне місто, етнос, нація, єдність, стабільність.

Міжетнічні відносини є однією з найбільш складних проблем, яка зачіпає як організацію державного й суспільного життя всередині кожної полінаціональної країни, так і міждержавні та міжнародні відносини. У будь-якій країні мирне співіснування різних національних, етнічних, мовних або релігійних меншин є позитивним фактором, джерелом соціального та культурного збагачення.

В умовах процесів трансформації суспільства особливого значення набуває етнічний фактор. Подальший успішний розвиток суспільства неможливий без урахування реалій етнонаціональних процесів, характеру, особливостей та тенденцій розвитку етносів і народів, що населяють територію України.

У сучасному світі не існує жодної країни, у якій усі громадяни розмовляють однією мовою, належать до одного етносу та мають однакову культуру, переконання, традиції. Там, де доля перетинається з історією окремих народів, трапляється так, що на території однієї країни осідають представники інших національностей, народностей, етнічних груп зі своєю загальною історією та культурою.

Тому міжкультурна взаємодія є важливим фактором життя та розвитку місцевого співтовариства. Під місцевим співтовариством розуміють соціокультурну спільноту людей, що усвідомлюють себе як єдине ціле та нерозривно пов'язане з місцем проживання. Міжкультурна взаємодія має свою чітко визначену структуру, що включає такі компоненти, як міжетнічні контакти, міжетнічне спілкування, міжетнічні відносини. На основі міжкультурної взаємодії формуються міжетнічні відносини.

Соціальні характеристики етнічних груп, їх становище в суспільстві, які впливають, а іноді й визначають характер відносин, досліджують у своїх працях Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробіжева, І. Ф. Кононов, І. М. Кузнецов, О. М. Кун, Т. М. Рудницька. Проблеми етнічної самосвідомості, етнічної ідентичності, етнічної толерантності розробляють В. С. Агеєв, М. Г. Гера-

симова, В. Г. Городяненком, Н. М. Лебєдєва, В. М. Онищук, В. Н. Павленко, С. В. Рижова, М. О. Шульга та ін.

Однак, якщо на загальноукраїнському рівні вивчення міжкультурних відносин має комплексний і моніторинговий характер, то регіональні дослідження в місцях найбільш компактного проживання етносів епізодичні й мало відомі. А саме регіональний фактор має чи не вирішальне значення у формуванні міжкультурної взаємодії й толерантності.

Метою статті є аналіз особливостей процесу міжкультурної взаємодії народів поліетнічного міста, одним з яких є Мелітополь.

Проблема культури міжетнічної взаємодії та міжкультурної комунікації є особливо актуальною для поліетнічних регіонів нашої країни, одним з яких є місто Мелітополь. Воно формувалося історично. На його етнонаціональний склад впливали не лише історичні, а й політичні та економічні чинники. Найбільшими за кількісним складом є українці, росіяни, крім них, тут проживають греки, вірмени, грузини, болгары, німці, серби тощо. Кожній етнонаціональній групі притаманні своя етнічна культура, мова, релігія, традиції, звичаї, обряди, кухня тощо. Саме тут представники різних етнонаціональних груп намагаються порозумітися між собою, і за таких умов міжкультурна комунікація цих етнічних груп приводить до культурних взаємовпливів. У цьому регіоні відбуваються певні етносоціальні зміни. Зокрема, досить помітне певне розмивання характерних для кожної нації чи етносу ціннісних орієнтацій та норм поведінки й створення нових. Особливо це помітно в молоді, яка активно вступила в стадію глобалізованої культури та намагається бути схожою на своїх західних однолітків. Старше ж покоління намагається утримати й навіть відродити свою національну культуру та прищепити її дітям [3].

У Мелітополі проживають представники близько 100 національностей, народностей і етнічних груп, серед яких кількісно виділяються п'ять найбільших: українці, росіяни, болгары, татари, білоруси та євреї. У місті зареєстровано 29 громадських організацій національно-культурної спрямованості, об'єднаних ще з 2000 р. в Спілку громадських організацій «Рада національних товариств».

Спілка має на меті поєднання зусиль її членів для реалізації спільних інтересів: сприяння збереженню культурної самобутності етнічних спільнот України та гармонізації міжнаціональних і міжконфесійних відносин у місті на засадах принципів демократії, рівноправності, поваги до національної гідності.

З метою сприяння підвищенню ролі громадських об'єднань національних меншин, які діють відповідно до чинного законодавства на території міста Мелітополя, у процесі прийняття рішень щодо розвитку етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності національних груп, поглиблення демократичних засад та забезпечення міжнаціональної злагоди, при виконавчому комітеті Мелітопольської міської ради Запорізької області створено Координаційну раду національно-культурних товариств, яка є консультативно-дорадчим органом, що постійно діє.

Метою кожного національно-культурного товариства є відродження й поширення мови, культурних і духовних цінностей, розвиток народної творчості та громадської діяльності, формування творчого потенціалу молоді з метою її самореалізації, забезпечення конструктивної взаємодії з органами місцевої влади та іншими національно-культурними і громадськими організаціями.

Усі товариства здійснюють роботу за різноманітними напрямками: організація й участь у заходах, присвячених знаменним датам у житті українського та польського народів; участь у громадсько-культурних заходах, що проводяться національними товариствами та закладами культури; культурно-просвітницька діяльність; організація й проведення лекцій, конференцій, зустрічей з питань історії й культури, вечорів відпочинку, що сприяє створенню дискусійних клубів, аудіо- та відеотек і формуванню міжкультурної комунікації; підготовка й видання навчальної та науково-методичної літератури; участь у фінансуванні благодійних акцій, проектів і програм; організація недільних мовних шкіл, гуртків, клубів; організація відпочинку для членів товариства та їх сімей; сприяння розвитку та зміцненню зв'язків з громадськими організаціями інших держав.

Для соціокультурної ситуації, що склалась сьогодні в Мелітополі, з одного боку, характерна відсутність гострих міжнаціональних конфліктів, що створили б загрозу національній безпеці, а з іншого – нерівномірний розвиток етносів і тенденція до загострення відносин між етнонаціональними утвореннями. Адже етнічні та національні групи в процесі відносин між собою не завжди можуть ідеально вирішити соціальні, економічні, культурні та інші питання.

До безсумнівних культурних переваг Мелітополя варто зарахувати й добросусідські відносини та взаємоповагу представників його близько 100 національностей, народностей і етнічних груп, серед яких кількісно виділяються п'ять найбільших: українці, росіяни, болгари, татари, білоруси та євреї.

У місті Мелітополі зберігається й поширюється мережа позашкільних навчальних закладів, недільних шкіл, факультативів з метою задоволення освітньо-культурних потреб національно-культурних суспільств і їхньої самореалізації. Культурно-освітня робота національно-культурних суспільств виходить за межі суто своїх національних спільнот, відкриваючи двері всім охочим брати участь у їхньому житті, незалежно від національної ознаки. Прикладом цього є курси з вивчення німецької мови разом з німецьким Гете-інститутом, чеської мови при гімназії № 19, болгарської мови при СШ № 25 та МДПУ, івриту при єврейському центрі. Усе це проводять за підтримки міськвиконкому та Асоціації національно-культурних товариств. Організовано діють факультативи з вивчення мов: татарської, болгарської, німецької, грецької, караїмської, чеської, вірменської та івриту.

У місті також проводиться значна робота щодо збереження історично-культурної спадщини національних меншин, дослідження заселення різних народів на Мелітопольщину та етнокультурних проблем на Півдні

України. У міському краєзнавчому музеї представлено експозицію з історії заселення краю. Представники болгарського, чеського, татарського, караїмського, та єврейського товариств приділяють цьому питанню дуже велику увагу [2, с. 174].

Через засоби масової інформації вивчають, збагачують і поширюють кращий досвід діяльності національно-культурних товариств.

Отже, сьогодні можна упевнено стверджувати, що в Мелітополі дедалі активніше розгортається діяльність громадських національно-культурних товариств. Створюються нові організації, з'являються корисні та нові цікаві проекти. Саме завдяки цьому відбуваються духовне відродження національних товариств і формування атмосфери толерантності, взаєморозуміння та взаємоповаги, утвердження міжетнічного миру й злагоди в нашому регіоні.

При виконкомі Мелітопольської міської ради створено сектор з питань релігій, міграції та національних меншин.

Головними напрямками роботи сектору в співпраці з національними товариствами міста є забезпечення гармонійного співіснування громадян різних національностей, їхнього вільного етнокультурного розвитку, тісна взаємодія з представниками національних товариств, що регулюють міжнаціональні відносини тощо [2, с. 172].

Зокрема, з метою запобігання загостренню конфліктів у сфері міжнаціональних відносин розглядають питання соціального й етнокультурного розвитку етносів України, організаційно-матеріального забезпечення діяльності національно-культурних товариств, устанавлюються мінімальні розміри оплати за оренду приміщення створеного Центру національних культур, безкоштовно надаються приміщення для проведення репетицій національних творчих колективів та культурно-просвітніх заходів, фінансово підтримується їхня статутна діяльність. Управлінська діяльність сектору з питань релігій, міграції та національних меншин виконавчого комітету Мелітопольської міської влади базується на сучасних наукових дослідженнях, напрацьованих науковим потенціалом міста й області. Це надає змогу виробити щодо взаємодії з національними громадами науково вивірену політику [2, с. 173].

Прикладом може слугувати проведення в ЗВО міста та області науково-практичних конференцій та видання наукових праць, участь голів національних товариств у всеукраїнській нараді до 15-ї річниці прийняття Закону України «Про національні меншини в Україні», яку організував та провів Державний комітет у справах релігій та національних меншин у місті Києві, організація та проведення засідання круглого столу до Міжнародного дня толерантності, участі у швейцарському пілотному проекті «Модель-21» і підписання меморандуму між Радою Європою та містом Мелітополем, який був включений у пілотний проект «Інтеркультурні міста».

Прикладом міжнаціональної єдності можна назвати культурологічні заходи, які проходять протягом року: етнофестивалі, тижні національних культур, виставки національних подвір'їв, що репрезентують народну тво-

рчість, ремесла, культуру, мову, національну кухню, духовне багатство всіх етнічних груп населення, для яких є рідною оселею Мелітополь.

Завдяки діяльності національно-культурних товариств на заняттях з народознавства у школі, у виступах самодіяльних фольклорних колективів, а іноді – й у вузькому сімейному колі оживають пісні, звичаї, обряди. Звичаї та обряди, які раніше були невід’ємними від повсякденного побуту, тепер набувають скоріше декоративного характеру, як один із виявів національної самосвідомості, прагнення зберегти та підкреслити своє національне коріння.

Звернемося до емпіричних даних одного із соціологічних досліджень, проведеного за участю авторів у 2018 р. Вибіркова сукупність становила 150 респондентів – членів національно-культурних товариств міста.

Щодо мотивації членів національно-культурних товариств брати участь у діяльності цих колективів, то більшість (64%) відповіли, що їх спонукає можливість краще познайомитися зі своєю національною історією, мовою, культурою; 44% вказали, що їх цікавить можливість спілкуватися з людьми своєї національності, разом відзначати національні свята, а також прагнення захищати інтереси своєї національної групи; 28% респондентів хочуть отримувати більш повну інформацію про життя тієї країни, де проживає основна частина їх етносу; 24% зазначили, що вони мають змогу долучити дітей до своєї національної мови, культури, релігії; 4% вказали, що у своєму національному середовищі люди краще розуміють одне одного, відчувають себе більш захищеними, а у важких ситуаціях можуть розраховувати на допомогу й підтримку від людей своєї національності.

У ході опитування також виявилось, що більшість респондентів (59,2%) ідентифікують себе українцями, болгарами вважають себе 18,4% опитаних, євреями – 8,2%, росіянами – 6,1%, кримськими татарами – 2%.

Важливу роль у міжкультурній комунікації відіграє мова, яка є умовою розвитку будь-якої національної культури чи суспільства загалом. Мова є універсальним засобом спілкування народу. Вона є інструментом, завдяки якому відбуваються обмін культури різних народів, засвоєння загальнолюдських цінностей і формування на їх основі стійкої індивідуальної системи культурних цінностей, які детермінують поведінку та діяльність людини.

Функція національної мови полягає в тому, що в мові представлена нація чи народність як цілісність, а в ній – етапи історичного розвитку з культурними традиціями, нормами, системою цінностей, рівнем духовності народу.

При вивченні мовної ситуації в регіоні виявлено, що добре володіють рідною мовою 83,8% росіян, 80% вірмен, 78,1% українців, 53,8% болгар, 50% чехів, 41,9% кримських татар, 40% греків. Однак, спілкуючись між собою, більшість респондентів віддають перевагу російській мові. Українською мовою спілкуються лише 31,9% українців, 14,3% болгар, 10% вірмен, 9,1% чехів, 8,6% кримських татар.

Важливо зауважити, що мова для більшості молоді не є основним чинником самоідентифікації. Більшість з них (54%) вважає, що можна бути українцем, не розмовляючи українською. Звичайно, мова відіграє велику роль у національному самовизначенні, однак історично склалося так, що в

досліджуваному регіоні значущість української мови поки що дещо нижча від російської.

І хоча поняття «рідна мова» не завжди відображає реальну мовну поведінку, вона так чи інакше, як зауважує соціолог Л. Аза, є значущим етнічним символом та ідентифікатором [1, с. 187].

Важливо також було дізнатися в респондентів чи бажають вони покращити володіння своєю рідною мовою. Результати опитування показали, що більшість опитаних (63,9%) вказали, що їм цікаво знати мову своїх предків; цікавляться історією й культурою свого народу 33,3%; 19,4% бажають виїхати з метою проживання в країні своїх предків; відвідати Батьківщину своїх предків мріють 5,6% мешканців.

Щодо покращення знання своєю рідною мовою, то 30% респондентів бажають робити це в школах національно-культурного товариства та на спеціальних мовних курсах; 25% назвали літні мовні табори за кордоном; 22,5% віддають перевагу одержанню знань самостійно, через розмовники; 20% – за допомогою інтернет-курсів; 15% – у клубах любителів мов (бібліотек тощо); 5% – на факультативах у загальноосвітніх закладах чи ЗВО, а також з репетиторами.

Результати дослідження також засвідчили, що 68,8% опитаних у своїх національно-культурних товариствах вивчають мову; традиції – 53,1%; історію походження – 34,4%; традиційну кухню – 31,3%; традиційний одяг – 18,8%.

Мелітополь підтримує та пропонує різні мовні програми. Регіональний центр працює протягом майже 25 років, має зв'язки в клубі «Криниченька» й «Університет третього віку», відвідує літніх людей та інвалідів.

Місто Мелітополь також підтримує кілька проектів, щоб підтримати позитивний імідж меншин. Наприклад, круглий стіл «Рідна мова в діалозі та єдності культур»; соціальні акції «Пам'ятаємо минуле заради майбутнього», присвячений Дню пам'яті жертв Голокосту; зустріч із чеською громадою «Богема» в рамках програми «Мелітополь – інтеркультурне місто»; день Грузії; щорічні дні слов'янської писемності та культури за участю національно-культурних товариств та національних творчих колективів Мелітополя; культурно-освітня акція «всепольське читання» в українсько-польському товаристві; дві презентації книг – «Єврейський Мелітополь», «З туги за батьківщиною» татарського дослідника М. Ідрісова; «Крила душі»; літературний конкурс, присвячений двохсотріччю з дня народження Т. Г. Шевченка для учнів малої Академії наук. Крім того, Мелітополь підтримує проекти, спрямовані на вивчення мов меншин у рамках навчальної програми в школах з міжкультурного плану Мелітополя [2].

При національно-культурних товариствах створені недільні школи з вивчення рідної мови, історії та культури. Майже всі національно-культурні товариства створили колективи художньої самодіяльності, які беруть участь у культурних заходах, конкурсах, фестивалях у різних містах України та за кордоном. Вони підтримують контакти й співпрацюють з державними й місцевими організаціями та органами влади.

У Мелітополі існують 29 національно-культурних товариств, але лише 10 з них мають недільні школи де вивчають кримськотатарську, болгарську, чеську, іврит, грецьку, німецьку, караїмську, польську, вірменську, білоруську мови. Метою недільних шкіл є не лише вивчення мови, а й ознайомлення з національними традиціями, історією, географією, культурою. Основною метою діяльності цих товариств є відродження та поширення мови, культурних і духовних цінностей, розвиток творчості й громадської діяльності, захист соціальних інтересів, формування творчого потенціалу молоді з метою її самореалізації, забезпечення конструктивної взаємодії з органами місцевої влади та національно-культурними і громадськими організаціями.

У місті прийнята конкретна економічна політика щодо розвитку міжнародного співробітництва, а також певний фінансовий план. Наприклад, у болгарському центрі Мелітополя та Державному педагогічному університеті проведено комплексне дослідження болгарської етнічної спільності в Північному Приазов'ї. Центр співпрацює з партнерами з Києва, Харкова, Запоріжжя, Бердянська, Одеси, Софії, Велико Тирново, Русе, Слівен, Пловдив, Бургас та Кишинєва.

Аналіз дослідження показав, що в процесі міжкультурної комунікації серед національно-культурних товариств існують і певні проблеми, зокрема: не при всіх товариствах є мовні школи; непрофесіоналізм викладачів мовних курсів; суперечки між товариствами; відвідують товариства переважно люди старшого віку; заходи мають «атомарний» характер; приміщення обмежені малими просторами та малою кількістю учасників; місто вважають осередком близько 100 культур, однак функціонує лише 29 спільнот; більшість людей вивчає мову для того, щоб виїхати за кордон; суперництво за владу всередині національно-культурних товариств для задоволення своїх власних потреб.

Висновки. Отже, більшість товариств дотримуються та намагаються відродити свою національно-культурну самобутність. Товариства займаються збереженням культурних і духовних цінностей, розвитком творчості та громадської діяльності. З діяльністю національно-культурних товариств пов'язане відродження мов національних меншин. Більшість представників не спілкуються рідною мовою, однак намагаються зберегти та відродити її. Зокрема караїми, передають своїм поколінням знання рідної мови завдяки підготовці та виданню навчальних посібників і книжок; представники польського товариства вивчають мову за кордоном у таборах, а діти кримських татар відвідують факультативи.

Загалом для міжкультурної взаємодії в місті характерні відсутність гострих міжнаціональних конфліктів, добросусідські відносини та взаємоповага між представниками різних національностей, етносів і культур. А посилення міжкультурної взаємодії стає рисою нинішнього етапу розвитку поліетнічного міста. Проте ця тенденція за різних соціальних умов може виявитися досить неоднозначно. Вона може сприяти інтеграційним процесам, формуванню громадянського суспільства, а може виявитися джерелом

загострення етнокультурних суперечностей. Тому діяльність створеної в місті Координаційної ради національно-культурних товариств повинна бути спрямована на формування толерантності, порозуміння та міжкультурної комунікації в соціокультурному середовищі місцевого співтовариства.

Список використаної літератури

1. Аза Л. Етномовна диференціація в Україні: регіональні особливості. *Культура – суспільство – особистість* / Л. Скокова (ред.). Київ, 2006. С. 179–200.
2. Етнокультурний ландшафт Північного Призов'я: монографія / І. П. Аносов, Л. В. Афанасьєва, М. В. Крилов та ін. Сімферополь: Таврія, 2004. 296 с.
3. Глинська Л. Міжкультурна комунікація як запорука гармонійного розвитку суспільства. *VERSUS*. 2017. № 1 (9). С. 21–25.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2019.

Глинская Л. Ф., Пачина О. А., Орлов А. В. Межкультурное взаимодействие как важный фактор бытия местного сообщества

В статье представлен анализ процесса межкультурного взаимодействия в условиях полиэтничного города, одним из которых является Мелитополь. Подчеркнуто, что социокультурная ситуация в Мелитополе, с одной стороны, характеризуется отсутствием острых межэтнических конфликтов, что создали бы угрозу национальной безопасности, а с другой – неравномерным развитием этносов и тенденцией к обострению отношений между этнонациональными сообществами. На основе эмпирических данных раскрыто влияние языковой ситуации города на состояние межкультурного взаимодействия.

Ключевые слова: межкультурное взаимодействие, межкультурная консолидация, полиэтничный регион, этнос, нация, единство, стабильность.

Glinskaya L., Patchina O., Orlov A. Intercultural Interaction as an Important Factor in the Existence of the Local Community

The article analyzes the process of intercultural interaction of peoples of a polyethnic city, one of which is Melitopol. The problem of the culture of interethnic interaction and intercultural communication is especially relevant for the polyethnic regions of our country, one of which is the city of Melitopol.

The socio-cultural situation that has developed today in Melitopol, on the one hand, is characterized by the absence of acute inter-ethnic conflicts that would create a threat to national security, on the other hand, the uneven development of ethnic groups and the tendency to exacerbate relations between ethno-national entities. After all, ethnic and national groups in the process of mutual relations with each other can not always ideally solve social, economic, cultural and other issues.

An example of interethnic unity can be called cultural events that take place throughout the year: ethno-festivals, weeks of national cultures, exhibitions of national courtyards representing folk art, crafts, culture, language, national cuisine, spiritual wealth of all ethnic groups for which there is our native settlement Melitopol.

It is emphasized that most societies adhere to and try to revive their national and cultural identity. Societies are engaged in the preservation of cultural and spiritual values, the development of creativity and public activity. Also, the activities of national cultural societies are connected with the revival of languages of national minorities. Despite the fact that most of the representatives do not communicate in their native language, they are trying to preserve and revive it. In particular, Karaites are trying to convey their generation's knowledge of their native language through the preparation and publication of textbooks and books. Representatives of Polish society study abroad in camps, and children of Crimean Tatars attend electives.

Key words: intercultural interaction, intercultural consolidation, dialogue of cultures, ethnos, nation, unity, stability.